

ÚVOD

Ve své monografii se pokusím objasnit vývoj dvou textilních odvětví, vlnářství a bavlnářství, v oblasti Moravy a Slezska. V posledních letech věnuje marxistická historiografie u nás i v sousedství značnou pozornost dějinám průmyslové výroby ve spojitosti s problémy přechodu od feudalismu ke kapitalismu. Pro naše země je to např. práce A. Klímy — *Manufakturní období v Čechách*,¹ pro Polsko Kulovy — *Szkice o manufakturach w Polsce XVIII. wieku*,² nebo nedávno vyšlá práce H. Krügera — *Zur Geschichte der Manufakturen und der Manufakturarbeiter in Preussen*.³ Bylo by možno jmenovat další dílčí práce, nemluvě ani o množství monografií a drobnějších studií starších buržoasních historiků. Dějiny průmyslové výroby v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu vzbuzují právem zájem historiků. Průmyslová výroba měla rozhodující význam při ekonomických a společenských změnách v přechodném období. Kapitalistické výrobní formy a kapitalistické výrobní vztahy byly v průmyslové výrobě mnohem progresivnější než v zemědělství. Období přechodu od feudalismu ke kapitalismu bylo ve většině zemí dlouhodobým procesem. Např. v oblastech střední Evropy lze jeho počátky klást již do 16. století a konečné fáze, kdy kapitalistický společenský řád plně zvítězil, spadají do poloviny 19. století.⁴

V období přechodu byla aspoň v zemích střední Evropy nejdůležitějším průmyslovým odvětvím textilní výroba. Plátenictví, vlnářství a později také bavlnářství mělo velký hospodářský význam v Sasku, Čechách, ve Slezsku, Prusku, Polsku, na Moravě a v Uhrách. Žádné jiné výrobní odvětví se nemohlo ani zdaleka rovnat textilní výrobě. Hornictví, hutnictví a sklářství mělo sice v zemích střední Evropy starou tradici, avšak při formování nových

¹ Praha 1955.

² 2 sv., Varšava 1956.

³ Berlín 1958.

⁴ A. Klíma — J. Macůrek, *K otázce přechodu od feudalismu ke kapitalismu ve střední Evropě (16.—18. století)*. Referát k mezinárodnímu historickému kongresu ve Štokholmě SPFF BU 1960 C 7.

kapitalistických prvků tato odvětví stála daleko za textilní výrobou. Také po hospodářské stránce převyšovala textilní výroba ostatní průmyslová odvětví. České země měly od pradávna vyspělý textilní průmysl. V Čechách bylo na prvním místě plátenictví, na Moravě zase vlnářství.

Monografie o moravském a slezském vlnářství a bavlnářství navazuje na mou práci o zdejší výrobě lačných tkanin.⁵ Dosavadní historická literatura k tomuto tématu není příliš početná. O celkové zpracování dějin vlnářství a bavlnářství se pokusil pouze Ch. D'Elvert.⁶ Jeho téměř 70 let stará práce je však pouhou snůškou materiálu. Pro historika však mají D'Elvertovy monografie dodnes cenu, neboť přinášejí zprávy z pramenů, které se nedochovaly. Staršími fázemi vývoje moravského vlnářství se zabýval J. Chylík.⁷ Tento autor uveřejnil ještě několik menších studií, které se zabývají tak či onak vývojem průmyslu na Moravě.⁸ Moravského vlnářství a bavlnářství od sklonku 18. století se dotýká práce Slokarova, která je založena na pramenech z ústředních vídeňských archivů a má proto značnou materiálovou hodnotu.⁹ Někteří autoři si všimli dílčích problémů moravskoslezského vlnářství a bavlnářství. Je třeba jmenovat např. starší monografii Wernerovu o jihlavském soukenictví, která, ač stará celé jedno století, je stále jediným celkovým zpracováním dějinného vývoje největšího středoevropského vlnářského střediska.¹⁰ Významnou monografií o dějinách prvých moravských vlnářských manufaktur je Šebánková monografie o kounicovském podnikání. Na základě bohatých pramenů autor zobrazuje vyčerpávajícím způsobem vývoj textilních manufaktur založených feudálem a zhodnocuje jejich ekonomický a společenský význam.¹¹ Pozornost historiků vzbudil pozoruhodný rozmach manufakturní vlnářské výroby v Brně. Lze jmenovat aspoň práci Migerkovu, Meisterovu, Haasovu aj.¹² Pro některá vlnářská

⁵ *Plátenictví na Moravě a v Rakouském Slezsku v XVII. a XVIII. století*, Ostrava 1959.

⁶ D'Elvert, *Die Schafwollwaaren-Erzeugung in Mähren und Oesterr. Schlesien*; týž, *Baumwollwaaren-Erzeugung in Mähren und Oesterr. Schlesien*, Zur Cultur-Geschichte Mährens und Oest. Schlesiens, sv. 19., Brno 1870.

⁷ J. Chylík, *Přehled dějin moravského průmyslu*, sv. 1., Brno 1948.

⁸ J. Chylík, *První obchodní banka u nás*, ČMM, roč. 69, 1950; týž, *Brněnské jarmarky*, ČSPS, roč. 61, 1953.

⁹ J. Slokar, *Geschichte der oesterreichischen Industrie und ihrer Förderung unter Kaiser Franz I.*, Vídeň 1914.

¹⁰ K. Werner, *Urkundliche Geschichte der Iglauer Tuchmachet-zunft*, Lipsko 1861.

¹¹ J. Šebánek, *Textilní podniky moravských Kouniců*, ČMM, roč. 55–56, 1931–1932.

¹² F. Migerka, *Rückblicke auf die Schafwollwaaren-Industrie Brünns 1765–1864*, 2. vyd., Brno 1890. O. Meister, *Johann Leopold von Köffler und die Anfänge der Brünner Tuchindustrie*, ZVGMSch, roč. 20, 1916; G. Haas, *Zur Geschichte der Brünner Industrie (1765–1836)*, ZfG u. Landeskunde Mährens, roč. 45, 1943; J. Chylík, *Statistika vývoje brněnského továrního podnikání v letech 1763–1938*, ČMM, roč. 69, 1950; *Johann Heinrich Offermann in Brunn*, Festschrift anlässlich des 125jährigen Jubiläums der Firma, Brno 1912.

a bavlnářská střediska najdeme nečetná další monografická zpracování. Např. pro bílské soukenictví existuje již zastaralá monografie H a a s e h o.¹³ Řemeslné výroby, popř. obchodu s vlněnými a bavlněnými tkaninami nebo jiných dílčích otázek si aspoň na okraji svých prací povšimli autoři monografií o vývoji měst a autoři drobnějších studií.¹⁴ Vcelku však dosavadní literatura k našemu tématu není příliš rozsáhlá. Chybí celkové zpracování jak vlnářství, tak bavlnářství. Není práce, která by se zabývala historií moravských a slezských cechů, ať už textilních, či jiných. Nemáme rozsáhlejší práce o moravkoslezském obchodě.¹⁵ Naprostý nedostatek předběžných studií mne nutil, abych věnoval velkou pozornost archivním pramenům. Pramenný materiál k dějinám moravského vlnářství a bavlnářství je rozsáhlý a nebylo ho většinou ještě využito. Velmi bohaté pramenné zdroje mně poskytly archivní fondy uložené ve státním archivu v Brně. Ve fondu moravského gubernia je uloženo mnoho desítek fasciкул, které obsahují zprávy o moravském řemeslném a manufakturním soukenictví a cajkařství. Také k dějinám některých vlnářských středisek, zejména Jihlavy a Brna, se v tomto fondu nacházejí dokumenty prvořadě důležitosti. Pro poznání vývoje vlnářských a bavlnářských manufaktur v 50.—70. letech 18. století na Moravě jsou bohaté zprávy ve fondu moravského komerčního konsesu. Fascikly z fondu moravkoslezského místodržitelství obsahují množství údajů o vývoji řemeslné a manufakturní výroby na sklonku 18. a počátku 19. století. Mnohé otázky, vyplývající z daného tématu, se mně podařilo řešit jen s užitím pramenů uložených ve vídeňských archivech. Zvláštní význam pro dějiny průmyslové výroby v českých zemích ve 2. polovině 18. století má archiv dvorské komory, oddělení komerční — Čechy (Hof-Kammer Archiv — Kommerz Böhmen). Naše znalosti o problémech počátků průmyslové výroby lze doplnit mnohými dokumenty z tohoto fondu. Poměrně chudý je archivní materiál o vývoji vlnářství na území Rakouského Slezska, uložený ve stát-

¹³ Th. H a a s e, *Die Bielitz-Bialaer Schafwollwaren-Industrie in ihrer historischen Entwicklung*, Těšín 1873.

¹⁴ Uvádím aspoň některé novější studie, vztahující se k mému tématu: J. Chylik, *Soukenictví východomoravské*, Naše Valašsko, roč. 14, 1951; B. Indra, *K počátkům průmyslové textilní výroby ve Slezsku*, Slezský sborník, roč. 49, 1951; F. Hoffmann, *Z počátků průmyslu a dělnického hnutí na Jihlavsku*, Havlíčkův Brod, 1955; St. Drkal, *Dětská práce v opavských textilních továrnách v 1. polovině 19. století*, Slezský sborník, roč. 52, 1954; K. Fojtík, *Příspěvek k poznání způsobu života dělnictva v Brně v druhé polovině XVIII. a v první polovině XIX. století*, Český lid, roč. 40, 1953.

¹⁵ Z novějších prací, které se zabývají aspoň zčásti otázkami moravského a slezského obchodu, uvádím: J. Macůrek — M. Rejnuš, *České země a Slovensko ve století před Bílou horou*, Brno—Praha 1968; A. V. Florovskij, *Česko-ruské obchodní styky v minulosti (X.—XVIII. století)*, Praha 1954; F. Kavka, *Český a slovenský obchod s textilními výrobky v rumunských zemích (do poloviny 17. století)*, Sborník historický, roč. V, 1957.

ním archivu v Opavě. Díky zachovaným fondům ústředních úřadů ve Vídni a v Brně má však badatel možnost získat spolehlivý pramenný základ také o vlnářské výrobě ve Slezsku.

Pro poznání manufakturní výroby jsou důležité prameny z patrimoniálních archivů. Např. patrimoniální archiv z letovického panství obsahuje řadu zpráv o tamní bavlnářské manufaktuře. K dějinám řemeslné výroby jsou prameny uloženy v mnoha městských archivech. Pro dějiny textilních řemesel jsou však mnohem důležitější fondy tehdejších státních úřadů, které umožňují mnohem širší pohled na zkoumání základních otázek. Proto jsem se v tom směru omezil na vyčerpání ústředních archivních fondů.

Ve své monografii si všímám jak *řemeslné, tak manufakturní výroby*. Kapitalistický výrobní způsob vyrůstal v těsném sepětí s řemeslem. V období přechodu od feudalismu ke kapitalismu docházelo k podstatným změnám také v cechovní malovýrobě. Proto je třeba podle mého soudu posuzovat řemeslnou a manufakturní výrobu jako nedělitelný celek. Těžiště mého zkoumání moravskoslezského vlnářství a bavlnářství je položeno do 18. století. V některých směrech si však všímám i starších období v 17. století, nebo počátků století 19. V 18. století se v textilní výrobě rychle šířil kapitalistický výrobní způsob. Výroba vlněných a bavlněných tkanin v manufakturách všech typů představovala na konci tohoto století již vysoké procento veškeré produkce. Na přelomu 18. a 19. století se vytvořily příznivé podmínky pro přerůstání manufaktur v továrny. Časové omezení mé studie na 18. století, nikoliv striktní, bylo vynuceno hlavně stavem dosavadního bádání. Období před 18. stoletím si vyžádá samostatných studií, zejména o dějinách cechů, měst apod. Také průmyslová revoluce v 1. polovině 19. století, jíž se změnily hospodářské a společenské základy také v textilní výrobě, zaslouží si i pro moravskoslezskou oblast samostatné monografie.

Děkuji na tomto místě pracovníkům ve státním archivu v Brně, Františku Zřídka Veselému, dr. P. Zaorálovi a dr. Radimskému za ochotu, s níž mně vycházeli vstříc při studiu archivního materiálu i při obstarávání pramenů z jiných archivů, zejména vídeňských. Zvláštními díky jsem zavázán prof. dr. J. Macůrkovi za cenné připomínky.